

УДК 343.93

Андрій Головач,

докт. юрид. наук, доцент,
професор кафедри державно-правових, адміністративно-правових
та кримінально-правових дисциплін
Донецького університету економіки та права

ЩОДО ЗМІСТУ АНАЛІЗУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ СТАНУ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті з'ясовано зміст поняття та визначена сутність тактики запобігання злочинам, що вчиняються в установах виконання покарань України, а також встановлені деякі проблемні питання та розроблені науково обгрунтовані шляхи щодо їх вирішення по суті.

Ключові слова: тактика, запобігання, злочин, сфера виконання покарань, персонал, засуджений, установа виконання покарань.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан правопорядку у сфері виконання покарань, зокрема в установах виконання покарань (далі – УВП), характеризується низкою проблем, що діалектично пов'язані з тактичними прорахунками з питань запобігання злочинам і правопорушенням, які вчиняються засудженими. Зокрема, щорічно з боку засуджених осіб постійно реєструються такі злочини, як злісна непокоря адміністрації УВП (більше 40 % у структурі злочинності, що має місце у сфері виконання покарань); злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. ст. 305-327 КК) (майже 30 % у структурі злочинності УВП); ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі (ст. 390 КК) (до 15 % у структурі злочинів, що вчиняються засудженими в УВП); ін.) [1, с. 12-14]. При цьому до тактичних прорахунків, пов'язаних із малоефективною діяльністю із запобігання цим та іншим злочинам у УВП, можна віднести такі, як:

а) нераціональне використання сил та засобів, що використовуються для забезпечення профілактичної роботи із засудженими, а саме: тоді як значна увага приділяється контролю за особами, які перебувають на профілактичному обліку (і це, здавалось би, логічно), більшість злочинів вчиняються засудженими, які не належали до об'єктів контролю;

б) технічні засоби нагляду і контролю (ст. 103 КВК) встановлюються в УВП у місцях найбільшого скупчення засуджених (і це також логічно). Проте, як свідчить

практика, переважна частина злочинів вчиняються у тих місцях, які не обладнані зазначеними засобами;

в) маючи в наявності значний профілактичний потенціал, УВП до профілактичної роботи із засудженими залучає, як правило, тільки можливості оперативних підрозділів при тому, що й інші структурні підрозділи установ виконання покарань можуть запобігти злочинам своїми ресурсами (медичні служби, соціально-психологічні відділення, відділи нагляду та безпеки; ін.);

г) натепер практично зведена нанівець взаємодія УВП з іншими правоохоронними органами, особливо в частині обміну інформацією про найбільш небезпечні категорії засуджених (злочинних авторитетів, членів організованих злочинних груп, наркоділків, т. ін.), що, у свою чергу, відображається на ефективності та результативності запобіжної діяльності в установах виконання покарань.

Таким чином, наявна складна прикладна проблема, що потребує вирішення у тому числі й на науковому рівні.

Саме тому, враховуючи викладені вище обставини, **головним завданням** цієї наукової статті стало з'ясування змісту поняття та сутності тактики запобігання злочинам, що вчиняються в УВП, та розроблення на цій підставі науково обгрунтованих заходів, спрямованих на усунення проблем із зазначеної тематики дослідження, що існують на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Результати

вивчення наукової літератури показують, що досить плідно та активно питаннями тактики запобігання злочинам, що вчиняються в установах виконання покарань України, займаються такі науковці, як: О. М. Бандурка, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, В. К. Грищук, О. М. Джу́жа, В. М. Дрьомін, С. Ф. Денисов, А. П. Закалюк, О. Г. Колб, О. Г. Кулик, І. М. Копотун, В. А. Меркулова, П. П. Михайленко, В. М. Литвин, П. Л. Фріс, О. Г. Фролова та ін. Разом із тим жодним із зазначених науковців так і не з'ясовано зміст поняття та не визначено сутність тактики запобігання злочинам, що вчиняються в установах виконання покарань України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як свідчить суспільна практика, досягнення будь-якої мети є неможливим без чіткого визначення стратегії й тактики діяльності суб'єктів суспільних відносин, тобто зазначений процес має цілеспрямований характер та теоретичне і практичне підґрунтя. У контексті реалізації заходів запобігання злочинам в УВП зазначений постулат втілює в собі особливий зміст, оскільки його основу становлять не лише внутрішні можливості окремо взятої колонії, а й зовнішні ресурси (потенціал ДКВС та інших правоохоронних органів загалом). З огляду на це, важливо всебічно та повно встановити природу тих суспільно-правових явищ, які визначають стратегію і тактику попередження злочинів, що вчиняються в УВП, з огляду на те, що у кримінології за цілеспрямованістю профілактичні заходи в колоніях поділяються на заходи стратегічного (затвердження кінцевих цілей профілактичної діяльності) й тактичного характеру (визначення проміжних, приватних і локальних завдань, вибір конкретних прийомів їх вирішення) [2, с. 108].

У наукових джерелах поняття терміна «стратегія» дається в контексті військової діяльності, а саме: «це є найважливіша частина воєнного мистецтва, яка включає теорію і практику ведення війни, воєнних компаній і великих бойових операцій» [3, с. 639]. Коли ж ідеться про зміст правоохоронної стратегії, у тому числі запобігання вчиненню злочинів в УВП, то її слід розглядати як специфічну науково-практичну систему соціального регулювання, спрямовану на забезпечення процесу досягнення мети загальної профілактики злочинів загалом в Україні та в конкретних колоніях зокрема. При цьому система, головне при-

значення якої визначається гарантуванням потреб та інтересів безпеки (у контексті профілактики злочинів) як у внутрішній сфері життя нації, суспільства тощо, так і в життєдіяльності окремо взятої колонії, має чітко визначений правоохоронний та профілактичний характер. Саме тому керівники різних рівнів у конкретній УВП, службовим обов'язком яких є реалізація стратегічних завдань профілактики злочинів за функціональною ознакою покладених на них повноважень, є управлінцями оперативно-стратегічного й оперативнотактичного рівнів, з огляду на те, що протидія злочинності в УВП має свої особливості, про які йшлося в попередніх питаннях цього дослідження. Остання, у свою чергу, зумовлює процес організації та реалізації заходів профілактичної стратегії, у межах якої проводиться робота з визначенням її змісту, де стратегічна мета і завдання цього виду діяльності виступають родовими елементами для системи загалом та визначають форми й тактику дій персоналу УВП.

Отже, під стратегією профілактики злочинів в УВП слід розуміти ту складову частину загальної системи боротьби зі злочинністю, що спрямована на постановку й досягнення кінцевих цілей діяльності персоналу колоній у галузі запобігання вчиненню злочинів як засудженими, так й іншими особами. При цьому стратегічною метою діяльності з профілактики злочинів є, як небезпідставно вважає О. І. Остапенко, забезпечення безпеки важливих соціальних цінностей у суспільстві шляхом профілактики, унеможливлення від можливих на них посягань [2, с. 108]. На практиці стратегічні завдання та цілі профілактичної діяльності УВП реалізуються через тактичні, проміжні, локальні тощо прийоми й дії.

Тактика в широкому розумінні – це визначення методів, шляхів, засобів та форм боротьби, що найбільше відповідають конкретним обставинам у даний момент і забезпечують стратегічний успіх (переносно – прийоми, засоби досягнення якоїсь мети, лінія поведінки когось) [3, с. 650-651]. По відношенню до змісту поняття тактики запобігання злочинам в УВП, то це є система методів, форм і засобів боротьби зі злочинністю, спрямованих на досягнення як стратегічної мети покарання, зазначеної в чинному законодавстві України, так і на реалізацію мети стратегії цього виду оперативно-службової діяльності ДКВС. Як свідчить практика, тактичні завдання профілактики вчинення злочинів засудженими є досить різноманітними. Їх конкретний зміст може змінюватись

залежно від суб'єктивних й об'єктивних чинників. Відповідно до цього і будується тактика діяльності персоналу УВП із запобігання вчиненню злочинів. Її зміст полягає в тому, що вона є системною, з переліком правомірних засобів вирішення завдань щодо профілактики злочинів і виявлення та усунення детермінант цього явища. Крім того, різноманітність тактики залежить від того, який вид профілактики злочинів здійснюється (загальна чи індивідуальна) в УВП. Так, необхідною передумовою успішного застосування методів загального запобігання злочинності є всебічний і глибокий аналіз даних про злочини, які вчинені в колоніях, їх причини та умови, особу злочинця, його соціальне середовище тощо. Проте, для того щоб досягти стратегічної мети профілактичної діяльності в конкретно взятій УВП, необхідно дотримуватися певних тактичних вимог. До них варто віднести такі:

1. Відсутність волюнтаризму і врахування умов, з огляду на які (чи залежно від яких) можна досягти позитивного профілактичного результату. Слушним у цьому разі є вироблення рекомендацій стосовно того, що слід віднести до тактичних завдань запобіжної діяльності (чи це буде усунення окремих негативних явищ у середовищі засуджених, зокрема безробіття в УВП або нейтралізація впливу на них з боку осіб негативної спрямованості (так званих «злочинців у законі», «авторитетів» та ін.). Водночас спроби за будь-яку ціну вивести систему профілактики злочинів на новий, невластивий для неї рівень, не стане шляхом для досягнення загально позитивного тактичного результату. Крім того, вказаний підхід може погіршити виконання суб'єктами профілактики своїх досить важливих функцій із запобігання вивченню злочинів в УВП.

2. Не менш важливою вимогою до тактики профілактики злочинів в УВП є усунення суперечностей і дотримання співвідношення між визначеними для реалізації заходами щодо запобігання злочинам й очікуваними від них результатами. Як свідчить практика, кожне конкретне профілактичне завдання певною мірою передбачає витрату грошових та матеріальних ресурсів і людських зусиль, що, у свою чергу, зумовлює настання тактично виправданого позитивного результату із запобігання злочинам.

3. Має здійснюватися постійне удосконалення тактики профілактики злочинів, її пристосованість до умов і становища, в якому перебувають об'єкти запобіжного впливу в конкретно взятій

УВП. Неврахування вказаної вимоги, як показали результати проведеного нами дослідження, призводить до тактичних прорахунків, настання негативних наслідків. Це однаково стосується заходів як загальної, так і індивідуальної профілактики злочинів. Так, якщо у процесі індивідуальної профілактики засуджений продовжує вчиняти дисциплінарні проступки, у тому числі злісні їх вияви (ст. 133 КВК України), а суб'єкт запобігання злочинам не змінює (чи не доповнює) своїх методів реагування на ці явища, то це призводить до вчинення злочинів: як свідчить практика, більше 30 % злочинів в УВП вчиняють особи, які перебували на профілактичних обліках, та майже 70 % – порушники режиму тримання в колонії [4, с. 13].

4. Тактика профілактики вчинення злочинів засудженими залежить від її наукового забезпечення. Без реалізації цієї вимоги не можна стверджувати тактичних засобів запобігання злочинності. Цей висновок підтверджується таким: кількість злочинів, що були зареєстровані в ДКВС України протягом 1994-2017 рр., є відносно постійною – до 400 випадків щорічно, а отже, це свідчення низького рівня профілактики таких явищ.

5. Багаточисельність і різноманітність соціальних процесів у нашому суспільстві загалом та в УВП зокрема, які детермінують злочинність у колоніях, вимагають тактичного співвідношення кількісних та якісних показників об'єктів профілактичного впливу і сил та засобів, які задіяні для використання кримінального покарання у виді позбавлення волі в окремо взятій колонії та можуть бути виділені на потреби профілактики злочинів без шкоди для інших сфер оперативно-службової діяльності адміністрації УВП.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямі.

Дотримання вимог профілактики злочинів у місцях позбавлення волі впливає на вибір її тактичних завдань у конкретній УВП. Структурно ці тактичні заходи складаються з:

- методів виявлення та усунення причин і умов злочинності в УВП й осіб, з боку яких можна очікувати вчинення цих діянь;
- засоби впливу на детермінанти злочинності та об'єкти профілактичного впливу;
- форм діяльності (гласних і негласних) суб'єктів профілактики злочинів, спрямованих на досягнення стратегічної мети покарання і запобігання вчиненню злочинів;

- шляхів удосконалення форм, методів і засобів профілактичного впливу у тому числі щодо підвищення ефективності взаємодії УВП із цих питань з іншими суб'єктами профілактики злочинів (спеціалізованими (правоохоронні органи) та неспеціалізованими (громадські інститути та формування, інші державні органи тощо)).

Список використаних джерел:

1. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду та пожежної безпеки установ виконання пока-

рань у 2016 році // Інформ. бюл. – Київ: Міністерство юстиції України, 2017. – 43 с.

2. Анденс И. Наказание и предупреждение преступлений / под. ред. проф. Б. С. Никифорова. – М.: Прогрес, 1979. – 264 с.

3. Асмолов А. Г. Психология личности : учебник / А. Г. Асмолов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 367 с.

4. Андреев В. Н. Предупреждение правонарушений в следственных изоляторах : учебное пособие МВД СССР. ВНИИ / В. Н. Андреев. – М., 1990. – 80 с.

В статті определено содержание понятия и изучена сущность тактики предупреждения преступлений, совершаемых в учреждениях исполнения наказаний, а также установлены некоторые проблемные вопросы и разработаны научно обоснованные пути относительно их решения по существу.

Ключевые слова: тактика, предупреждение, преступление, сфера исполнения наказаний, осужденный, учреждение по исполнению наказаний.

The article clarifies the content of the concept and defines the essence of the tactics of preventing crimes committed in penitentiary institutions of Ukraine, as well as identifies some problematic issues and develops scientifically substantiated ways of their solution in essence.

Key words: tactics, prevention, crime, scope of punishment, personnel, convicted, penitentiary institution.

